

Publicitetsproblem kring brott och brottmål.

Utdrag ur den svenska rapporten för VIII internationella straffrättskongressen i Lissabon (september 1961).

Av Dr. jur. GERHARD SIMSON, Stockholm.

A. De risker, som kan uppstå genom publicitet kring brott och brottmål, ägnas i Sverige allvarlig uppmärksamhet. Det är allmänt erkänt, att en alltför långt gående publicitet och i synnerhet olämpliga publikationer i pressen kan få betänkliga följdverkningar av skilda slag. Man är emellertid medveten om att man här står inför problem, som icke kan lösas helt isolerade eller enbart från kriminalpolitisk synpunkt. Varje begränsning av publiciteten berör samtidigt även yttrande- och pressfriheten, förhållandet mellan stat och den enskilde och ytterst demokratiens grundvalar.

Sverige är en av världens äldste demokratier. Principen att all statlig verksamhet skall ske i offentlighetens ljus är sedan urminnes tider en grundpelare i svenskt stats- och rättsliv. Enligt 86 § regeringsformen må alla allmänna handlingar ovillkorligen genom trycket kunna utgivras, såvida icke annorlunda stadgats i tryckfrihetsordningen.

Medborgarens författningsenliga rätt att i ord och skrift fritt säga sin mening och för detta ändamål informera sig i allmänt tillgängliga källor anses av det svenska folket alltjämt som en oskattningsbar och oförytterlig del av den borgerliga friheten. Man har därför krävt, att rätten till publicitet icke skall få kringskäras, såvida icke en omsorgsfull avvägning av samtliga synpunkter och intressen ger vid handen, att dess bibehållande skulle äventyra än högre värden. Denna opinion omfattas givetvis med särskilt eftertryck av pressen själv.

I. Att osakliga, sensationella, på låg nivå stående tidningsrapporter, i vilka brott eller vissa brottslingar omtalas, kan få ett skadligt inflytande på den allmänna moralen, står utom tvivel. Om pressen behandlar allvarliga brott på ett sådant sätt, att deras planläggning eller utförande i något avseende verkar imponerande, om personer, som begått grova brott, får ett särskilt erkännande för sitt mod, sin skicklighet eller sina framgångar, om åklagarmyndigheten, polisen eller domarkåren oavlåtligt utsettes för nedsättande eller hätska omdömen, så kommer detta på lång sikt icke att förfela sin reaktion på många tidningsläsare. Deras känsla för moral i kriminalistiska sammanhang blir avtrubbad eller förvandlad. Än farligare verkningar kan uppstå, om brottsligt vinstbegär, hämndlystnad eller sjukliga passioner i tidningarna utmålas i grälla färger eller om grymma,

raffinerade eller i driftslivets anomalier bottnande ogärningar återges i sensationella detaljer. En sådan journalistik är ägnad att stimulera till liknande brott.

Det synes därför vara av stor betydelse för kriminalitetens utveckling, huruvida pressen håller sig medveten om sitt stora ansvar. Önskemålet att härvidlag undvika lagliga ingrepp i pressfriheten har lett till försöket att genom frivillig överenskommelse uppnå en intern ordning, som hindrar missbruk och excesser. Dessa „Publiceringsregler“ har fastställts av Publicistklubben efter ingående överläggningar med en av Svenska Kriminalistföreningen tillsatt delegation och tillämpas sedan den 1 januari 1953 (återgivna i NTfK 1953 s. 61).

I ingressen appellerar Publicistklubben „enträget och allvarligt till pressen, till varje man och kvinna i dess tjänst att noga besinna och hålla i minnet dessa regler för god publicistisk sed“. Det kan numera fastslås, att dessa regler varit till gagn och att de tillämpas om än icke av envar och i varje enskilt fall så dock till övervägande del. Denna självreform måste därför betraktas som en framgång, ehuru vissa ytterligare förbättringar är önskvärda. Den marginal, som återstår för den enskilde journalistens omdöme, är alltså stor.

Några tvångsmedel att garantera tillämpningen av denna hederkodex finns emellertid ej. Däremot existerar en av pressen tillsatt opinionsnämnd, som på begäran konstaterar, huruvida viss publikation i pressen överensstämmer med god journalistisk sed. Blotta förhandenvaron av denna nämnd är ägnad att öka tidningsredaktionernas ansvarskänsla.

II. Som ovan redan nämnts, har den grundlagsenliga offentligheten av allmänna handlingar inskränkts genom vissa i lag stipulerade undantag. Bestämmelserna härom finns i sekretesslagen av den 28 maj 1937, som medförde en utökning av tidigare gällande undantag. För straffprocessens del är närmast 10 § av intresse, där det stadgas, att handlingar rörande polismyndighets eller åklagares verksamhet till förekommande eller beivrande av brott ej må utlämnas, såvida skäligen kan befaras, att utlämnande skulle motverka brotts upptäckande eller brottmåls utredning eller åtgärder till förekommande av brott eller ock vara menligt för rikets säkerhet eller för enskild person.

Denna ytterst extensiva formulering möjliggör i erforderliga fall för polis- och åklagarmyndigheten att sköta förundersökningen fram till eventuellt åtal utan att journalister eller andra personer får ta del av handlingarna.

Förbudet att i förtid ta del av handlingarna behöver icke innebära, att åklagare- eller polismyndigheterna skulle vara obehöriga att till pressen lämna viss information om begångna brott eller pågående polisutredning. En sådan upplysning är tillåten och även ombärlig, om pressen skall kunna fylla sina uppgifter.

Den förutsätter emellertid ett förtroendefullt samarbete samt ansvarskänsla hos både myndighet och press. Gränserna för rätten att lämna upplysningar är utstakade i den förut citerade 10 § sekretesslagen, som kompletteras av det i 9 § allmänna polisinstruktionen 4 juni 1948 intagna generella förbudet för polisman att för obehörig yppa något, varom han i tjänsten erhållit kunskap och som ej bör komma till allmänhetens kännedom.

Att publicitet i många avseenden kan skada en pågående polisutredning genom att i otid vissa indicier, spår eller utsagor yppas kan icke betvivlas. Sådan publicitet förebygges genom förundersökningsledarens och den honom underställda personalens förut nämnda sekretesskyldighet. Huruvida i det enskilda fallet fara föreligger för att en information till utomstående försvarar brottets upptäckande eller utredningen i övrigt, får i brist på närmare bestämmelser härom avgöras av vederbörande tjänsteman efter eget omdöme under tjänsteansvar.

Å andra sidan förhåller det sig utan tvekan så, att understundom vissa betydelsefulla kriminalistiska fynd möjliggöres just med hjälp av publikationer i pressen. Särskilt när det gäller grova brott begagnar sig de svenska myndigheterna av möjligheten att genom pressens medverkan anmoda allmänheten att lämna bidrag till utredningen.

Av särskild betydelse är, att utredarens sekretesskyldighet sedan 1937 års lag även tar sikte på den enskildes skyddsbehov. Denna utvidgning skedde icke utan tvekan. Avgörande blev emellertid, att de under förarbetena framhölls, att ett dylikt sekretessbehov måste anses föreligga särskilt i sådana fall, där förundersökning inledes mot viss person utan att åtal sedermera kommer till stånd. Publiciteten leder här bland medmänniskorna alltför ofta till en bekräftelse av den gamla satsen „Semper aliquid haeret“. Dertill kommer, sägs det i 1920 års av riksdagen först avvisade proposition, vars förslag i detta hänseende återupptogs i 1937 års proposition, att under utredningen många gånger icke blott den misstänktes personliga förhållanden uppdragas utan även omständigheter kommer i dagen, som berör hans anhöriga eller andra personer, som enbart på grund av sina tillfälliga relationer till den misstänkte ävenledes blir föremål för utredningen. Ej sällan gäller det omständigheter, vilkas offentliggörande skulle skada dessa personers anseende, varför i dylika fall ett utlämnande av uppgifter genom myndigheternas försorg överhuvudtaget icke borde ifrågakomma. Enligt de svenska polismyndigheternas nuvarande praxis räknas härtil intima förbindelser eller sexuella abnormiteter, psykiska sjukdomar och lyten, affärshemligheter, nära släktskap till en förbrytare eller andra omständigheter, vilka, om de blir kända, enligt erfarenheten brukar framkalla moralisk ringaktning.

Å andra sidan kan givetvis ett tillkännagivande från myndighetens sida ligga i den misstänktes intresse. Detta gäller fram-

för allt i sådana fall, där inledandet av en förundersökning eller en häktning lett till felaktiga eller överdrivna eller sensationellt färgade tidningspublikationer.

Enligt vad som torde framgå av vad ovan sagts, har gällande bestämmelser om undantag från den grundlagsenliga offentligheten erhållit en icke blott vid utan även föga skarp formulering, varför ett jämförelsevis stort utrymme på detta svåra och många gånger delikata område återstår för vederbörande tjänstemans eller myndighets eget omdöme. Detta har medfört vissa olägenheter, t. ex. skiljaktig handläggning hos olika myndigheter, viss osäkerhet rörande tolkningen eller gränsdragningen samt åtskilliga fall, där det har klagats över än för stor, än för liten, än för tidig, än för sen publicitet. Önskemål om reformer har därför uttalats både från pressens och från försvararnas sida. Med anledning därav uppdrogs år 1952 åt överståthållaren *Johan Hagander* att undersöka gällande bestämmelser och ifrågakommande myndigheters praxis för att klargöra, huruvida reformer kunde vara påkallade. Hagander framlade år 1955 ett instruktivt betänkande (SOU 1955:17) med vissa förslag till lagändring. Resultatet uteblev emellertid på grund av ämnets svårighet, rådande intressemotsättningar och problemens samband med de demokratiska grundprinciperna. I juli 1960 bildades därför under ordförandeskap av hovrättspresidenten *Björn Kjellin* den s. k. Offentlighetskommittén, som har till uppgift att på nytt och allsidigt undersöka frågan om en lagreform.

B. På den europeiska kontinenten var folkets krav på offentliga huvudförhandlingar ett utslag av den allmänna misstron mot den hemliga inkvisitionsprocessen och i denna agerande kungliga domare. När offentlighetsprincipen infördes under 1800-talet, var det därför i grund och botten icke ett processuellt utan ett politiskt krav, som hade sitt ursprung i den franska revolutionen och sedermera övertogs av den politiska liberalismen, som i offentligheten såg en möjlighet för folket att kontrollera domstolsmakten, ett skydd för medborgaren mot ojämn behandling och orättvisa samt ett uttryck för folkets suveränitet.

I: Dessa synpunkter blev bestämmande även i Sverige. Samtidigt kunde emellertid kravet på offentliga domstolsförhandlingar stödja sig på gammal nordisk tradition, som bottnar i den ursprungliga skyldigheten för alla inom jurisdiktionsområdet boende myndiga män att infinna sig vid tingen. Efter hand blev det tillfyllest, om ett visst minimiantal (enligt dalalagen 12—16, enligt andra lagar 24) kom tillstädes. Offentligheten kvarstod emellertid som en självklar princip. Likaså var förhandlingarna i kämnärs- och rådhusrätten under medeltiden offentliga. Det samma gällde samtliga övriga svenska domstolar med undantag för domkapitlet och stundom riksrådet (jfr. *Almquist*, *Den svenska processrättens historia*, 4 uppl. s. 35).

I och med att domstolsorganisationen och rättegångsförfarandet ändrades och skriftligheten och protokoll tog överhand, kom offentligheten under århundradenas lopp mer och mer i skymundan. Principen hölls emellertid i folkets medvetande levande som urgammal hävd. När i början av 1800-talet de borgerliga liberalerna och därefter även bönderna i Sverige med stort eftertryck till den enskildes skydd krävde offentliga förhandlingar åtminstone hos domstolarna i första instans, motsatte sig Konungen i början vid åtskilliga tillfällen men utfärdade slutligen år 1835 en förordning, som betecknande nog benämndes „Circular angående återinförandet av det urgamla bruket av offentligheten hos underrätterna“.

I RB 5 kap. 1 § heter det: „Förhandling vid domstol skall vara offentlig“. Undantag från denna princip förekommer — liksom i så gott som alla kulturländer och i överensstämmelse med Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (art. 6) — om eljest anständigheten och sedligheten, statens säkerhet eller en yrkeshemlighet skulle äventyras liksom i mål om ansvar för utpressning och vid förhör med den, som är under femton år eller lider av psykisk sjukdom. Vidare må i mål, där den tilltalade är under tjuguet år, offentligheten uteslutas, om det kan befaras, att saken skulle väcka uppmärksamhet och att detta skulle medföra olägenhet för den underårige (lag den 20 december 1946 med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig, 1 §). Alla dessa bestämmelser avser emellertid endast själva huvudförhandlingen. Vid de muntliga förhandlingar, som eventuellt äger rum under förundersökningen, kan offentligheten alltid uteslutas, om den misstänkte det begär eller rätten finner, att offentligheten skulle vara till men för utredningen. Detta är framför allt av betydelse vid de förhandlingar, där rätten har att besluta om tvångsmedel såsom häktning eller omhäktning.

II. Frågan, huruvida dessa bestämmelser helt motsvarar de faktiska förändringar, som inträffat sedan offentlighetsprincipen återinförts, är svårbedömd. Sinsemellan motstridande synpunkter och intressen måste avvägas mot varandra. Referenten kan därför endast redovisa sin egen uppfattning.

När man i början av förra seklet återgick till det gamla svenska bruket av offentliga domstolsförhandlingar, hade man närmast den enskildes skydd i åtanke. Man önskade undvika varje misstanke, att domarens eller åklagarens verksamhet på något sätt hade anledning att sky offentlighetens ljus. Liksom genom lekmännens medverkan i rättskipningen skulle även genom allmänhetens rätt att närvara vid förhandlingen förhindras, att domstolarna tillämpade en hemlig handläggning, där lagstridigheter eller orättvisor kunde förekomma. Man kan nog säga, att det

svenska folket än i dag i stor utsträckning uppfattar meningen med offentliga förhandlingar på detta sätt. Principen betraktas som ett värdefullt komplement till den ovan behandlade principen om allmänna handlingars offentlighet. Ett slopande av bestämmelsen i RB 5 kap. 1 § 1 stycket, enligt vilken muntliga förhandlingar inför domstol principiellt skall vara offentliga, synes därför uteslutet.

En annan fråga är emellertid, huruvida det kan anses rimligt och lämpligt att utöka de undantag, som nu gäller i den enskildes intresse.

Det går knappast att betvivla, att många tilltalade ingalunda uppfattar förhandlingarnas offentlighet som en förmån och ett skydd för dem utan tvärtom ställer sig avvisande mot denna offentlighet, önskar undvika den och fruktar den. Rädslan för offentlighet torde stundom vara avsevärt större än rädslan för straffet.

Att pressen ägnar särskild uppmärksamhet åt ett fall eller dess detaljer och lämnar särskilt sensationella eller ingående berättelser beror många gånger på omständigheter som den tilltalade icke råder över. Bortsett härifrån påverkas hans situation ofta av hans sociala ställning eller yrke, och ju högre han står på den sociala skalan eller ju mera känt hans namn är desto sensationellare brukar tidningsreportagen bli, även när det gäller brott, som ifråga om andra personer icke skulle ha omnämnts alls eller endast med få rader.

Även i mål, när någon risk för anständighet och sedlighet icke föreligger, är det oundvikligt, att under huvudförhandlingen många gånger omständigheter och händelser ur en människas eller hans familjs intima privata sfär blottläggas. Äktenskapliga eller familjära stridigheter, som med allt skäl dolts för andra, personliga hemligheter, som anförtrotts en närstående under tysthetslöfte, förtroliga privatbrev, med vilkas offentliggörande författaren aldrig behövt räkna, mänskliga svagheter, under personliga samtal förekomna kränkande uttalanden, indiskretioner, konflikter med den nära omgivningen, skvaller, rykten, lyten, psykiska sjukdomar eller pinsamma händelser på erotikens eller sexualitetens område och otaliga ting av liknande art måste ibland utbredas i alla sina detaljer inför domstolen och finner sedan via pressen vägen till allmänheten. Det torde knappast existera någon människa, i vars intima sfär icke döljes någon händelse eller omständighet av sådan beskaffenhet, att en offentlig spridning med fog skulle uppfattas av henne som en katastrof.

Så länge offentlighetsprincipen i första hand endast innebar, att åhörarna fick tillträde till huvudförhandlingen, var det lidande, som åsamkades den tilltalade eller hans anhöriga genom att deras hemligheter avslöjades, visserligen svårt men dock begränsat. Antalet åhörare brukar i Sverige i allmänhet icke vara stort

annat än i sådana mål, som väcker särskild uppmärksamhet. Sedan emellertid tidningarna numera utkommer i jättestora upplagor, deras framställningssätt ofta är avpassat efter massans behov, domstolsförhandlingarna ägnas ett alltmer stigande intresse från pressens sida och hundratusentals läsare därigenom ej sällan underrättas om andra människors intima hemligheter — därtill många gånger med eller utan avsikt förvrängt på grund av bristande noggrannhet, genom förkortningar eller understrykningar — har offentlighetens problematik blivit en annan. Riskerna och olägenheterna har ökat ojämförligt. De lidanden, som den drabbade utsätts för, har understundom mångfaldigats.

Referenten anser sig därför böra ifrågasätta, huruvida man icke borde ge den misstänkte rätt att liksom i häktningsförhandlingens även efter åtals väckande begära, att huvudförhandlingens skall hållas inför lyckta dörrar (och handlingarna eller del därav hållas hemliga). Det skulle visserligen föra för långt, om ett sådant yrkande varje gång utan vidare skulle behöva bifallas. Avgörandet bör, efter åklagarens hörande, ligga hos domstolen, som därvid bör beakta här ovan behandlade omständigheter. En sådan bestämmelse skulle förfela sitt ändamål, om den formuleras eller tolkades för snävt. Den ledande synpunkten bör vara, att offentligheten icke skall leda till att privata eller familjeförhållanden, som icke berör det allmänna intresset, i betydande utsträckning blottställs.¹⁾ Härav följer, att rätten även bör pröva frågan, huruvida ett övervägande allmänt intresse i det enskilda fallet på grund av särskilda skäl talar mot hemlighållandet. Samtidigt bör även målsägaren höras och i förekommande fall hänsyn tagas även till hans berättigade intressen.

III. Den här företrädde tanken, att personliga förhållanden under vissa omständigheter skall undantagas från offentligheten, har i den svenska lagstiftningen — bortsett från det redan förut omnämnda fallet, som avser mål om ansvar för utpressning — redan blivit realiserad på ett betydelsefullt detaljområde. Enligt 1954 års lag om personundersökning i brottmål skall, innan dom meddelas, ingående undersökningar göras om gärningsmannens personliga förhållanden. I 6 § i samma lag heter det, att domstolen i sådana fall, där det skulle vara till avsevärt men för den tilltalade eller annan, att personundersökningens resultat skulle bli allmänt kända, må kunna förordna, att målet i denna del skall handläggas inom stängda dörrar. Det gäller alltså endast att utöka användningsområdet för en av lagstiftaren redan förut erkänd rättsskyddsprincip.

Gerhard Simson.

¹⁾ Enligt Europarådets ovannämnda konvention (art. 6) får allmänheten utestängas från rättegången även då hänsyn till parternas privatlivs helgd (the protection of the private life of the parties, la protection de la vie privée des parties) så kräver.